

Günümüzde *Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati't-Türk*

Mustafa Canpolat
(Ankara)

Değerli dinleyiciler,

Divanü Lugati't-Türk Türkçeye çevrilip basılabildiği 62 yıl, Kutadgu Bilig yayımlanana da 56 yıl olmuş. Doğrusu çok merak ediyorum, üniversitelerimizdeki Türkoloji çevreleri dışında kaç kişi bu eserleri, hiç olmazsa, bugünkü Türkçeye çevirilerinden okumuştur? Edebiyat çevrelerinde, kaç yazar, kaç şair, kaç oyun yazarı bu eserleri okumuştur?

Reşid Rahmeti Arat hocamla konuşurken, bir gün Kutadgu Bilig için şöyle demişti:

“Ben bu eserleri yayımladım, çevirisini yaptım. İnaniyorum ki yarın Türk şairleri benim bu çevirimden yararlanarak şiir halinde çeviriler yapacaklar, oyun yazarları oyunlaştıracaklar, tarihi romanlar yazılacak. Hem Kutadgu Bilig karşılıklı konuşmaya dayandığı için zaten bir tiyatro eseri gibidir. Ben buna inanıyorum.”

Kutadgu Bilig'in bir manzum uyarlaması yayımlandı. Fikri Silahdaroğlu yaptı bu uyarlamayı. Beğenilir beğenilmez, orası ayrı bir konu. Ama ilk kez böyle bir denemeye giriştiği için Sayın Silahdaroğlu'nu kutlamak isterim. Daha iyisini yapacaklara da yolun kapalı olmadığını anımsatmak isterim. Rahmetli Silahdaroğlu bir mimardı. Gerçi her zaman sanata, sanatçıya yakın bir kişiydi, yine de bir mimarın Kutadgu Bilig'i okuyup manzum bir çevirisini yapmaya kalkması alkışlanacak bir durum. Keşke bir oyun yazarı da çıkıp oyunlaştırsa.

KB nasıl oyunlaştırılır, demeyin. Bunun yolunu, yöntemini ben de bilemem. Ama sanatçı beyni, ışığı kıran bir prizma gibidir. KB'den alacağı ışığı nasıl kırıp oyunlaştıracaktır, neleri alacak, neleri atacaktır, neler ekleyecektir,

nasıl bir olay üzerine oturtacaktır? Orasını ancak bir sanatçı beyni ortaya koyar.

KB, genellikle karşılıklı konuşmalar halinde olduğu için oyun düzenine pek yakındır. Elbette uzun uzun konuşmalar olduğu gibi alınmaz. Ama bir oyun düzeni içinde değerlendirilecek epeyce yer vardır. Örneğin Ay Toldı'nın hastalığı sırasında doktorlar toplanır, nabzına bakarlar, biri: “şimdi bunu kan tutmuş şiryen damarını açmak ve kan akıtmak gerek” der, biri: müşhil içirmeli, kabız olmuş, şimdi onu boşaltmak gerek” der; biri şerbet hazırlar, gül suyu katar, biri başka bir içecek yapıp verir, yapmadıkları tedavi, vermedikleri ilaç kalmaz. Burada hekimlerin gülünç durumu rahatça vurgulanarak komik öğesi karıştırılabilir.

Yine Ay Toldı ile Kün Togdı hükümdarın birisinin adaleti, birisinin kutu temsil ettiğini açıkladıkları bölüm rahatça bir oyun içinde yer alabilir ve şaşırtıcı sahneler ortaya çıkarır.

KB'in sunulduğu Tawgaç Buğra Han üzerine pek bir şey bilmiyoruz. Tarih kitapları bu konuda bize yardımcı olamıyor, bir oyun yazarı için ne kadar güzel bir sonuç. Onu istediği gibi canlandırabilir, istediğini yaptırabilir ona. Bir kahraman yapabilir, bir korkak yapabilir, dindar yapabilir, inançsız biri yapabilir, içkiye düşkün bir hükümdar yapabilir, bir zalim yapabilir, adaletli yapabilir, Ay Toldı vezirin etkisiyle kötülükten iyiliğe dönen biri yapabilir, kısacası her istediği biçime sokabilir. Kutadgu Bilig'i ortasına yerleştireceği olaylara göre ona istediği kişiliği verebilir. Kün Togdı İlig'le özdeşleştirebilir ya da önceden bambaşka bir kişiliği varken Ay Toldı'nın etkisiyle Kün Togdı İlig'e dönüştürebilir.

Yusuf Has Hacib de girebilir oyuna. Bir düşünür, çağının bütün bilimlerini bilen bir bilge olarak oyunun bir yerlerinde ortaya çıkan, çözülmeleri bir iki beyitle çözen, akıl yolunu gösteren, hurafelere karşı çıkan, insan aklını her şeyin üzerinde tutan bir kişi olarak oyunda yerini alabilir. KB dogmalara karşı insan aklını savunan, akla en yüce değeri veren bir eserdir. Yaşam, ölüm, adalet, talih, mutluluk, mutluluğun dönekliği, yaşamın geçiciliği, iyiliğin, doğruluğun, erdemliliğin, aklın ve bilginin değeri eşsiz beyitlerle vurgulanır. Dil konusu da KB'de önemli bir yer tutar, dilin erdemi, konuşmanın iyi ve kötü yanları veciz beyitlerle anlatılır. Çeşitli saray adamlarının, beyin, vezirin, komutanın, ulu hacibin, kapıcıbaşının, elçinin, kâtibin, hazinedarın, aşçıbaşının, içkicibaşının, hizmetçilerin nasıl birer insan olmaları gerektiği, görevleri uzun uzun anlatılır.

Ögdülmiş'le Odgurmuş arasındaki konuşmalar, yazışmalar da ilginçtir. Biri, çok şeyler bilmesine ve ulusa yararlı olabilecek bir insanken inzivaya çekilen, kendini toplumdan soyutlayan bir insanla vezir olan ve sürekli halkı için çalışan iki insanın akılla kanaatin çatışmasının öyküsü bir oyunun ana teması olarak ele alınabilir kanısındayım.

Çoğu bir atasözü değeri taşıyan beyitler, yerli yerinde kullanılarak oyuna çeşni katabilir. Tolstoy'un "Ölümden Sonra Dirilme"de İncil için yaptığı gibi hükümdar da önce Kutadgu Bilig'i okuyup anlaşılmaz, saçma bulabilir ve başına gelen olaylardan sonra onun ne kadar güzel, doğru, her dizesi bir altın değerinde eser olduğunu anlayabilir.

Bunlar bir çırpıda benim aklıma gelenler. Bir sanatçının ruhunda daha ne fırtınalar koparabilir, orasını ben bilemem.

Ama Orta Asya tarihi öyle olaylarla doludur ki içerisine biraz dalan oradan KB'i merkezine oturabileceği pek çok konu çıkarabilir.

Bir de Divanü Lugatî't-Türk'e bakalım. Son zamanlarda yapılan araştırmalarla, Kaşgarlı Mahmud'un Karahanlı hükümdar soyundan geldiği kesinlik kazanıyor. Acaba Kaşgarlı neden Bağdat'a gelmişti, neden bir şehzade olduğunu gizliyordu? Kaşgar'dan Bağdat'a gelinceye kadar neler yaşamıştı, nasıl yetişmişti, bütün Türk ülkelerini dolaşıp sözlüğünün malzemesini nasıl toplamıştı, yoksa kardeş kavgasında yenik düştüğü için bir dilenci ya da bir kam, ya da bir hoca kılığına girerek durmadan yer değiştirmiş, bu arada durmadan sözlüğü için veriler toplamış, sonunda en güvenli yer olarak Bağdat'ı mı bulmuştu? Kaşgarlı'nın yaşamı bir oyun için başlı başına bir konu olacak niteliktedir. İstenirse oldukça uzun sürecek bir dizi film bile yapılabilir. Doğal olarak içerisine Kaşgarlı'nın derlediği sözcükler, şiirler, atasözleri, çeşitli inançlar -örneğin yada taşı ile yağmur yağdırmak, yada taşını ağzına alarak susuzluğunu gidermek gibi- pek çok veri yerleştirilebilir. Kaşgarlı gibi büyük bir dil bilgininin nasıl yetiştiği, sarayda geçen günleri, bir yandan ok atmasını kılıç kullanmasını öğrenmesi, savaflara katılması, bir yandan dil verilerini toplaması, saray entrikaları, kardeş kavgası, ve sonunda Kaşgar'dan Bağdat'a kadar uzanan yol belli bir kurgu içinde verilebilir.

Yazarlarımız, düşünürlerimiz Çin, Hind, Arap, İran düşünürlerinin sözlerini, hikmetlerini yazılarının arasına sokuştururlar, zaman zaman divan şiirinden bir dize, bir beyit sıkıştırırlar yazılarında. Mevlânâ'nın öykülerini, Bostan'dan Gülistan'dan alınma öyküleri de alıntılarlar. Ama Yusuf Has Hacib'in hikmetli, ustaca beyitlerine yer verenler çok azdır. Nedense

Kutadgu Bilig'in kapıları pek çok yazarımız için kapalıdır. KB için DLT için yapılan bilimsel toplantılara yazarlarımız ilgi göstermezler. Orada kendileri için önemli bir kültür hazinesi olduğunu bilmezler, düşünmezler.

Acaba bu konuda bizim de hiç kusurumuz, günahımız yok mu? Bu eserleri, herkesin yararlanacağı, sıkılmadan okuyabileceği biçimlerde yayımlamamışız. Dede Korkut eğer büyük bir ilgi görüyorsa, bilimsel yayınlardan çok Orhan Şaik Gökyay'ın sadeleştirdiği metin ve çeşitli boyutlarda hazırlanan çocuk kitapları sayesinde olmuştur. Doğal olarak konusu, dili de etkili olmuştur. Nitekim Deli Dumrul sahneye uyarlanmış ve çok başarılı bir oyun ortaya çıkmıştır.

KB ve DLT için de benzer çalışmalar yapılacak olursa kültürümüzün temel taşları olan bu eserler, daha geniş yığınlara mal olur ve Reşid Rahmeti Arat Hocamın da bir düşü gerçekleşerek ruhu şâd olur.